

Қазақстанда
импакт-инвестицияларды тарту үшін
креативті бизнесті бағалаудың
жаңа тәсілдері

Есептің түйіні / 2024

"Қазақстанда импакт-инвестицияларды тарту үшін креативті бизнесті бағалаудың жаңа тәсілдері" пилоттық зерттеу 2024 жылғы сәуір мен қыркүйек аралығында The British Council зерттеу гранты шеңберінде жүргізілді.

Есеп тұрақты кәсіпкерлік экожүйелерді — креативті және импакт-хабтарды, бизнес-инкубаторларды, ЖОО-ларды, қолдау және даму қорларын дамыту тақырыбын біріктіретін сараптамалық қоғамдастық пен делдалдық алаңдардың өкілдеріне, сондай - ақ креативті кәсіпкерлерге, әсерді бағалау жөніндегі консультанттарға және болашақ импакт-инвесторларға арналған.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ ИДЕЯЛАРЫ МЕН ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ

Қазақстанда, әлемнің көптеген елдері сияқты, креативті экономика тек қалыптасып келеді және өзінің күрделілігіне байланысты бағалаудың қалыптасқан әдістері жоқ. Бұл ретте, басқа салалардан алынған креативті индустрияларға тар экономикалық көзқарас олардың ерекше ерекшеліктерін елемейді.

Көптеген креативті кәсіпорындар бастапқыда мәдени және/немесе әлеуметтік миссияны орындауға бағытталғандықтан, оларды әлеуметтік және экологиялық әсер ету (импакт) әлеуеті жоғары жобалар ретінде қарастырған жөн. Әсерді бағалауды енгізудің басты мақсаты креативті кәсіпкерлік экожүйені ынталандыру және оған импакт-капиталды тарту арқылы кәсіпкерлік жобалардың тұрақтылығын арттыру болып табылады. Бұл тұрғыда импакт-капитал тиісті миссиясы бар компанияларды қолдау арқылы әлеуметтік игілікті және/немесе экологиялық әділеттілікті масштабтауға бағытталған жаңартылатын қаржы ресурсы ретінде қарастырылады.

Зерттеу үш мақсатқа бағынды:

- 1) креативті және сабақтас секторларда қолданылатын әлеуметтік әсерді бағалау бойынша қолданыстағы халықаралық тәжірибелерді қарастыруға,
- 2) Қазақстанда креативті бизнес-модельдерді импакт-бағалау практикасын енгізу үшін мүмкіндіктерді, артықшылықтар мен кедергілерді талдауға,
- 3) Қазақстанда креативті индустриялардың дамуын ынталандыру үшін импакт-капиталды тарту перспективаларын зерделеуге.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы креативті индустриялардың бизнес-модельдерін бағалауға қолданылатын тәсілдер дәстүрлі нарықтық және қаржылық көрсеткіштерге сүйенеді және материалдық емес активтерді құру, таланттарды басқару сияқты креативті қызметтің айрықша қасиеттерін, сондай-ақ коммерциялық масштабтауға келмейтін жобалардың кастомизацияланған және пәнаралық сипатын ескермейді. Креативті индустриялардың құндылығын мұндай бұрмаланған қабылдау креативті бизнес-жобалардың ел экономикасына қосқан материалдық емес үлесін бағалау мен түсінуді едәуір қиындатады.

Креативті кәсіпкерлер дәстүрлі бизнес күн тәртібіне сәйкес келмейтін және құндылықты қалыптастыруда қиындықтарға тап болатын дамушы нарықтарда олар үшін жүйелі қаржылық және қаржылық емес қолдауға қол жетімділік жабық күйінде қалады, ал өсу шектеулі. Тиісінше, мемлекеттің креативті индустрияларды дамыту жөніндегі күш-жігері креативті бастамалардың үлесі объективті өлшенбейінше, олардың әлеуетін толық көлемде аша алмайды. Осылайша, **креативті индустрияларға өзіндік бірегей бағалау критерийлері қажет.**

Креативті кәсіпорындардың рөліне балама көзқарас олардың негізгі үлесі мәдени құндылықтарды құру және адамдардың өмір сүру сапасына және табиғи экожүйелердің жағдайына ұзақ мерзімді оң әсер ете алатын әлеуметтік әсер ету болып табылады деп болжайды. Креативті индустриялардағы импактіні бағалаудың қолданыстағы модельдері әртүрлі экожүйелердің, ақпараттық күн тәртібінің, шығармашылық дағдылардың, өнімдер мен қызметтердің мәдени, білім беру, рухани, көркемдік және тіпті терапевтік құндылығы тұрғысынан қоғамның әл-ауқатына қосқан үлесі сияқты материалдық емес параметрлерді өлшеуге және цифрландыруға мүмкіндік береді.

Әсерді бағалау күшті әлеуметтік миссиясы бар бастамаларды дамытуға бағытталған импакт-капитал тақырыбымен тығыз байланысты. Әлемде креативті кәсіпкерлік жобаларға жүйелі қолдау көрсетуге және оларды дамыту үшін импакт-капитал тартуға мамандандырылған 36-дан астам импакт-қор бар. Көптеген қорлар әсерді өлшеу үшін өздерінің құралдарын пайдаланғанымен, олардың барлығы өзгеріс теориясына немесе инвестицияның әлеуметтік қайтарымы (SROI) үлгісі, IMP және Culture|2030 Indicators – дың “Әсер етудің 5 өлшемі” немесе ЮНЕСКО конвенциялары негізінде әзірленген “Күн тәртібі-2030 іске асыруға мәдениет үлесінің көрсеткіштері” сияқты кеңінен танымал тәсілдерге сүйенеді.

Бұл құралдар сапалық көрсеткіштерді сандық көрсеткіштерге аударуға мүмкіндік береді. Олар өзгерістерді басқару тәжірибесін дамытуға, нәтижелерді бақылауға және донорларға, қорларға және импакт-инвесторларға инвестициялық шешімдер қабылдау үшін қажетті дәлелдемелер базасын жинауға бағытталған.

Импактіні бағалау жеке креативті кәсіпорындар мен жалпы креативті индустриялардың қауымдастықтар мен жергілікті экожүйелердің әл-ауқатына құндылығы мен бірегей өлшенетін үлесін анықтайтын жетіспейтін компонент деп айтуға болады. Креативті бизнес-модельдердің үлесін бағалаудың жаңа жүйесін енгізу кәсіпкерлерге импакт-капитал нарығына қол жеткізуге мүмкіндік береді және сол арқылы әсер ету мақсаттарына жету үшін креативті ресурстарды жұмылдырады.

Дамыған креативті экономикасы бар елдердің тәжірибесі тұрақты дамудың 17 мақсатына қол жеткізу және капиталды демократияландыру жөніндегі елдердің міндеттемелерімен тығыз байланысты импакт-күн тәртібін дамытудан оң өзгерістерді көрсетеді.

Импакт-инвестициялау туралы дәлелдер инвестициялық капиталды әсер ету мақсаттарымен үйлестіру осы жеке бағыттар өздігінен дамығаннан гөрі кең аудитория үшін мәдени, әлеуметтік және экологиялық артықшылықтар тудырады деген пікірге негізделген. Сондықтан импакт -инвестициялар "шыдамды", "баяу" және "саналы" деп аталады - олар әлеуметтік және креативті кәсіпкерлік сияқты баяу жүйелердің мүмкіндіктеріне толық сәйкес келеді (жылдам венчурдан айырмашылығы) және осы жобалардың төмен тұрақтылығымен байланысты жоғары тәуекелдерді қабылдайды.

Креативті секторларға "шыдамды" инвестицияларды тарту нарықтағы капиталды импакт - жобалардың коммерциялық тұрақтылығын арттыратындай етіп қайта бөлуге мүмкіндік береді. Жеңілдікті капиталдың болуы нарықтың дамуын едәуір дәрежеде ынталандырады, оның ішінде қаржыландыруды қажет ететін ұйымдарға неғұрлым икемді және тәуекелге төзімді инвестициялық өнімдерді ұсыну мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Нарық ауқымында бұл мәдени және креативті секторлардың тұрақсыз кірістеріне байланысты иеліктен шығуын жеңуге және оларды жаңа шарттармен инвестициялық өріске қайтаруға көмектеседі.

Жаһандық импакт-капитал нарығы жыл сайынғы өсуді көрсетеді — бұл әлеуметтік жауапкершілік стандарттарының күшеюіне ғана емес, сонымен қатар қаржылық құралдары тұрақты нысандарды қабылдайтын корпоративтік және қайырымдылық капиталдың ағынына байланысты - өтеусіз гранттардан әсер ету әлеуеті бар қайтарымды инвестицияларға дейін. Нарықтың ұлғаюы сонымен қатар креаторлар экономикасының қарқынды дамуына, ақылды қалалардың трансформациясына және тұтынушылардың жас буыны алға тартқан бизнес-этикаға қойылатын жаңа талаптарға байланысты жанама трендтерден көрінеді.

Тиісінше, әлеуметтік әсерді бағалау практикасын қолдану импакт-инвестицияларды дамытуға ықпал етеді, бұл шығармашылық индустрияларға халықаралық және жергілікті "шыдамды" капиталды белсенді тартуға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы креативті индустриялар 2021 жылы ғана заңнамалық мәртебеге ие болғандықтан және дамудың ерте сатысында болғандықтан, оларға креативті кәсіпкерлік жобалардың тұрақтылығын күшейту және бизнес-бастамалардың адамдарға, қауымдастықтарға және табиғи экожүйелерге әсер ету ерекшеліктерін барынша мұқият зерделеу жөніндегі шаралар қажет.

Зерттеу Қазақстанда креативті индустриялардың ел экономикасына қосқан үлесін бағалау сандық көрсеткіштерді — секторлардың ЖІӨ-ге қосқан үлесін, кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің санын, жұмыс орындарының санын және салық аударымдарының көлемін ескере отырып, стандартты хаттама бойынша жүргізілетінін анықтады. Шығармашылық секторлардың әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік және экологиялық әсерін бағалау практикасы қолданылмайды, ал осы саладағы мамандандырылған бағдарламалар, сондай-ақ тиісті біліктілігі бар орындаушылар зерттеу барысында табылған жоқ.

Алайда, азаматтық және әлеуметтік жобаларды дамыту саласында жұмыс істейтін тәуелсіз делдал ұйымдар креативті секторлардың ерекшеліктеріне сәйкес келетін импактіні бағалау бойынша ең ауқымды сараптамаға ие.

Мамандандырылған тәжірибенің болуы негізгі мүдделі тараптарды — импактіні бағалау жөніндегі тәуелсіз консультанттарды, креативті кәсіпкерлерді, зерттеушілерді, импакт - және креативті хабтардың, бизнес-инкубаторлардың, ЖОО-лардың, донорлық ұйымдардың және инвесторлық қоғамдастықтың өкілдерін тарта отырып, пікірталас алаңын құру және бағалаудың өзіндік үлгілерін әзірлеу үшін мүмкіндіктер ашады.

Инвесторлардың да, кәсіпкерлердің де креативті секторларда бизнес жүргізудің ерекшелігі және импакт-бағалау практикасы туралы хабардарлығының төмендігі аясында Қазақстанда импакт-инвестицияларға сұраныс қалыптаспаған күйінде қалып отыр. Осыған байланысты импакт-күн тәртібін таратуда және креативті жобалардың өміршеңдігін және олардың инвестициялық тартымдылығын күшейту бойынша жаңа тәсілдерді енгізуде делдалдық алаңдардың рөлі артып келеді.

Жоғары білікті делдал ұйымдардың және басқарушы командалардың болуы креативті кәсіпкерлік жобалардың сапалы пайплайның қалыптастыру үшін аса маңызды шарт болып табылады. Алайда, креативті индустриялар саласында маманданған тәуелсіз делдалдардың шектеулі саны креативті жобаларды дамытуды және Қазақстанда импакт-күн тәртібін масштабтауды қиындатуы мүмкін. Осы себепті әсерді бағалаудың жаңа тәсілдерін таратуға ықпал ете алатын тәжірибелі делдалдар — импакт-хабтар мен бизнес-инкубаторлардың позицияларын қолдау және күшейту қажет.

Мұндай делдалдық сараптама орталықтары білімді жинақтап, тек креативті кәсіпкерлер мен инвесторларды ғана емес, сонымен қатар жүйелі жұмысты енді бастаған, бірақ импакт-күн тәртібінен тыс қалатын немесе біліктілігі жетіспейтін жаңа алаңдардың өкілдерін де оқыта алады. Осылайша, әлеуметтік әсерді бағалаумен жұмыс істейтін басқару және жобалау топтарының саны мен сапасының артуы орталықтандырылмаған делдалдық желіні кеңейтіп, оны тұрақты етеді.

Мәдени және креативті индустриялардағы бизнес-бастамалар әлеуметтік, технологиялық және креативті кәсіпкерлік элементтері бар гибриді кәсіпкерліктің мысалы болып табылатындығын атап өтпеуге болмайды. Бұл ретте креативті кәсіпкерлер әлеуметтік немесе венчурлық экожүйеге нашар сәйкес келеді, ал Қазақстанда креативті экожүйе әлі қалыптаспаған. Қазақстандағы 3 Кәсіпкерлік экожүйеге жүргізілген талдау бизнес-жобалар тұрақты білім беру мүмкіндіктері, мүдделі тараптардан жүйелі қаржылық және қаржылық емес қолдау және каталикалық капиталға мүмкіндігі қолжетімді жағдайларда ғана сапалы даму үшін серпін алатынын көрсетті. Тиісінше, **Қазақстандағы болашақ бірегей креативті экожүйе креативті қызметтің гибриді сипатын және әлеуметтік әсерге баса назар аудара отырып құрылуы тиіс, бұл ретте әлеуметтік және венчурлік кәсіпкерлік экожүйелердің тиімді элементтерін қамтуы тиіс.**

Әрине, Қазақстанда импакт-күн тәртібін дамыту нарративтің сапалы өзгеруін талап етеді және бірінші кезеңде толыққанды креативті экожүйенің болмауына байланысты қиын болуы мүмкін. Алайда, шығармашылық кәсіпорындардың әсерін бағалау әдісін басқаруға ешқандай кедергі жоқ: жаңа бағдарламаны әсерді бағалау бойынша сарапшыларды тарта отырып, бір немесе бірнеше делдалдық аландардың күшімен импакт-акселератор форматында әзірлеуге және тексеруге болады. Импактіні бағалаудың кез келген практикалық нәтижелері барлық ықтимал мүдделі тараптардың хабардарлығын арттыруға ықпал етеді.

Есепте қарастырылған бағалау модельдері креативті кәсіпкерлерді қолдаудың бірегей бағдарламаларын әзірлеудің немесе импактіні бағалау жоққа шығармайтын, керісінше олардың коммерциялық тұрақтылығын талдауды толықтыратын қолданыстағы бизнес-модельдерді күшейтудің бастапқы нүктесі бола алады.

Зерттеу сонымен қатар сарапшыларға жобалық басқару деңгейінде импакт-бағалауды қалай енгізуге болатынын түсінуге көмектесетін бірқатар практикалық материалдарды дайындады. Мысалы, Impact Hub Алматы-дағы импакт-акселератордың қорытындылары туралы деректер, Alternativa (inDrive) киносыялығының аралық нәтижелері бар өзгерістердің егжей-тегжейлі теориясы, сондай-ақ импакт-инвестициялар алуға бағдарланған делдал ұйымдар мен креативті кәсіпкерлер үшін әсер ету индикаторларының тізбесі келтіріледі.

Креативті индустриялардағы импакт-инвестициялау бөлімінде трендтерді талдау, тұрақты инвестициялық өнімдерге шолу және импакт-инвестицияларға арналған креативті оптика, соның ішінде Upstart Co-Lab (АҚШ) импакт-қорының мысалы ұсынылған.

Сонымен қатар, есепте импакт-жобаларды дамытуды, делдалдық ұйымдардың рөлін күшейтуді және әсер ету элементтері бар креативті экожүйені дамытуды қиындататын қолданыстағы жүйелік кедергілерді еңсеруге бағытталған ұсыныстар келтірілген.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу барысында жасалған қорытындылар әлеуметтік әсерді бағалау модельдерін қолдана отырып, креативті кәсіпкерлік жобаларды бағалаудың баламалы тәсілі Қазақстан үшін уақтылы шешім болып көрінеді — креативті индустриялар қалыптасу сатысында тұр және құндылықты қалыптастыруда және инвестицияларға қол жеткізуде қиындықтарға тап болады деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді.

Креативті индустриялардағы әсерді бағалау тәжірибесін қолдану нәтижесінде барлық мүдделі тараптар пайда көреді деп сеніммен айтуға болады:

- "Шыдамды" инвестицияларға қол жеткізумен қатар, креативті кәсіпкерлер әлеуметтік миссияны күшейту және өлшенетін әлеуметтік әсерлерін кеңейту үшін стратегиялық өзгерістерді басқару дағдылары мен мотивациясына қол жеткізеді.
- Импакт-бағалау тәжірибесін пайдалана отырып, делдал ұйымдар "шыдамды" капиталға сұраныс пен инвестициялық ұсыныстарды байланыстыра отырып, тұрақты кәсіпкерлік жобалардың құбыр желісін арттыра алады.

- Инвесторлар үшін импакт-бағалаудың құндылығы тиісті бейіні бар кәсіпкерлік импакт-жобаларды қолдау арқылы өзінің әлеуметтік миссиясын іске асыру болып табылады. Бұл ретте инвесторлар неғұрлым орнықты қаржы құралдарын — қайтарымды және жаңартылатын импакт-инвестицияларды, ақылды кредиттерді, мезониндік қаржыландыруды немесе дәстүрлі гранттардың орнына әлеуметтік ықпал ету облигацияларын қолдана алады, осылайша қаржы қаражатын қайтарады және қайта айналдырады.
- Мониторинг және әсерді талдау барысында алынған дәлелді базаның болуы институционалдық және жеке инвесторларға креативті секторларды дамытуға неғұрлым тиімді қаражат салуға көмектеседі. Бұл шығармашылық экожүйенің дамуына ұзақ мерзімді оң әсер етеді.
- Ақырында, оң өзгерістер пайда болатын немесе жағымсыз әсерлерді азайтатын импактінің соңғы және негізгі бенефициарлары (әлеуметтік және тұтынушылық топтар, табиғи экожүйелермен жұмыс істейтін қауымдастықтар) әлеуметтік жауапты қызметтерге, өнімдерге және тәжірибеге қол жеткізе алады және өзінің немесе өздерінің қауымдастығының өмір сапасының оң өзгерістерін сезіне алады.

Қазақстанда импакт-инвестициялау перспективалары туралы пікірталас енді ғана басталып жатыр және оның дамуына қарай бизнесті жүргізудің жаңа мағыналары мен оның әсерін бағалау тәсілдері туралы сұрақтар көбірек көтерілетін болады. Креативті индустрияларға «шыдамды» капиталды тарту аймақтың тұрақты дамуының күн тәртібіне елеулі және жеткілікті үлкен шығармашылық секторларды және олармен бірге кең тұтынушылық аудиторияны тартуға мүмкіндік береді.

Есептің толық нұсқасы [сілтеме](#) немесе QR коды арқылы қол жетімді:

Есеп авторы: Настя Гончарова.

Мұқабадағы сурет: Танирхан Серекпаев. Графикалық дизайн: Роман Байретдинов.

